شانۆ وەک تێکست و وەک نمایش

د. موحسین ئەحمەد عومەر

شانۆگەری بە فۆرمە هاوچەرخەکەی، دیاردەیەکی ئەدەبی ڕۆژئاواییە و دەرکەوتنی لە ناو کورد بە تایبەتی (لە هەموو ڕۆژهەلآت بە گشتی)دا بۆ کۆتایی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیستەم دەگەڕێتەوە. یەکەم تێکستی شانۆیی کوردی، تێکستی "مەمێ ئالان"ی ڕەحیم ڕەحمی هەکارییە کە لە ژینی ئەستەنبۆل لە ١٩١٨ بلآوبووەتەوە، بەلآم دەرکەوتنی شانۆگەری وەک نمایش و کاری پراکتیکی بە هەمان شێوازی ڕۆژئاوایی، بۆ دوای دووەمین جەنگی جیهانی دەگەڕێتەوە، لەم ڕووەشەوە شاری سلێمانی لە ناو کورد لە پێشەنگی بزووتنەوە و گەشەسەندنی شانۆی کوردییە.

نمایش و دیمەن و چیرۆک گێڕانەوە...تاد، بە تایبەتی هەموو ئەوانەی جۆرێک لە نمایش و دیمەنیان تێدابووە لەسەر ئاستی میللی هەردەم لە ناو کورد هەبووە. ئەم نمایشە میللییانە بەشێک بوونە لە کولتووری میللی و ئاگایی گشتی Conscience Collective، کورد وەک نەتەوە و گەلێکی سەربەخۆ و خاوەن ناسنامەی کولتووری تایبەت بە خۆی. ئەم کولتوورە بە شێوازە میللییەکەی تا بەرکەوتنی بە نیشانەکانی "سەردەمی نوێبوونەوە" وەک ناسیۆنالیزم و سەرهەلّدانی ڕۆژنامە و گۆڤار و چاپخانە و خوێندنی نوێ... تاد، درێژەیان بە خۆیان داوە، لە ڕوانگەی منەوە "سەردەمی نوێبوونەوە" تا سالآنی شەستەکانی سەدەی بیستەم درێژ دەبێتەوە. لە دوای ئەم مێژووە سەردەمی هاوچەرخ دەست پێدەکات، ئەمەش ڕوخسار و فۆرم و پێکهاتەی تایبەت بە خۆی هەیە. ئێمە دەتوانین سەردەمی کۆن، واتە پێش نوێبوونەوە بە "سەردەمی کلاسیک" دابنێین، بەلآم ئەم ناولێنانە لە ڕوانگەیەکی تەواو ڕەخنەیی، ڕۆژئاواییە، بۆیە بە لامەوە باشتر و پەسندترە هەر بە "سەردەمی

کـۆن"ی دابنێین کـه خـاوەن نمایش و دیمەنی مـیللی و فۆلکلۆری بووە. ئەم پێشەکییـه لە ڕوانگەی منەوە زیاتر وەک کـارێکی تەکنیکیـیـه بۆ باسکردن لە جیـاوازی و تایبەتمەندی کورد لەم ڕووەوە.

لە ئەزموونی ڕۆژئاوا، (واتە لە ئەزموونی ئینگلستان و ئەڵمانیا و فرەنسا) لە سەردەمی کلاسیک، کە زیاتر سەدەی حەڤدە و هەژدە دەگرێتەوە، شانۆی کـلاسیکی هەبوو کە بە شانۆی "ڕاسین و شکسپیر"یش ناسرابوو، . ئەم شـانۆگەرییـه وەک تێکست و وەک پراکـتـیک، یان نمایش بە شانۆی چینی ئەریستۆکراسی لە قەڵەم دەدرا. بزووتنەوەی فـیکری و ئەدەبی "سـەردەمی ڕۆشنایی" و کاریگەری شۆڕشی فرەنسی، شانۆی کلاسیکی ڕادەماڵێ و شانۆی ڕۆمانتیک سەرهەڵدەدا کە لە ئەدەبی فرەنسی بە (دراماى ڕۆمـانتـیکی) ناسـراوە. هەندێ جـاریش بە "شـانۆی بۆرژوازی"ش لە قـەڵەم دەدرا، ئەمـەش وەک شـۆڕشـێک و نوێبـوونەوەیەک بوو بەسـەر کـولتـووری ئەریستۆکراسی کە خێزانە ئەریستۆکراسەکان و پیاوە ئایینییە پایە بەرزەکان نوێنەرایەتییان دەکرد. لێرەوە، لەم نوێبـوونەوەیەدا چەندان جـۆری شـانۆگـەری و نمایش سەرهەڵدەدەن و جۆربەجۆرییان تێدەکەوێ وەک شانۆی ڕۆمانتیک و بولڤار و شانۆی ڤۆدڤیل و شانۆی هەزەلی Farce، کۆمێدی فرەنسی کە شانۆگەری کۆمێدی و تراژیدی (بەرپرسـانەی) پێـشکەش دەکـرد. ئەم شانۆگەرییە لەگەڵ سەرهەڵدانی کۆمەڵگەی پیشەسازی و زۆربوونی ناعـەدالەتی کـۆمـەڵایەتی و چەوسـاندنەوەی چینایەتی زیاتر بەرەو شـانۆی واقـیـعی و سـیـاسی و پیشاندانی بەها کۆمەڵایەتییەکان دەچێ. شانۆی ڕۆژئاوا دوای بەجێهێشتنی سەدەی نۆزدەم، ڕاستەوخۆ لەگەڵ سەدەی بیستەم دەکەوێتە ناو سەردەمێکی تری نوێ و ئاڵۆزتر کـە بە شـانۆی نوێ ناسـراوە، دەشێ "شـانۆی بێهـوودە" بە لووتکەی شانۆی نوێی ڕۆژئاوایی لەقەڵەم بدەین، دوای ئەم سـەردەمـە شـانۆگـەری لە چوارچێـوەی بزووتنەوەی فـیکری و ئیـدیۆلۆژی دەردەچێ و زیاتر هەڵکەوتێکی فیکری تاکەکەسی وەردەگرێ.

لەم پڕۆسەیەدا گەشەسەندنی شانۆ لە ڕۆژئاوا بە پێی مۆدی ژیان و سەردەم و گۆڕانە کۆمەڵایەتی و سیاسی و شارستانییە مەزنەکان بووە، هەر ئەمانەش وایان کردووە شـانۆش بگۆڕێ و گـەشـە بکا و هەڵکەوت و فـۆرم و ناوەڕۆکـیـشی بە پێی گـۆڕانەکـان بگۆڕێ، ئەمـەش وەک پڕۆسەیەکی کولتووری و ڕۆشنبیری بە شێنەیی، بەڵام پڕ لە دینامـیکی و بزووتنەوە هاتووە و گەشەی کردووە. ئەم گەشەسەندنە ئەوەندە بە هێز و بە پوختەیی هاتووە، زۆر بە ئاسانی لە مـێژووی شـانۆ و دراماى ڕۆژئاوا دەتوانین سەردەم و مۆدەکانی شانۆ و گەشەسەندنەکانی دەستنیشان بکەین و تایبەتمەندییەکانی بزانین، بەڵام لە ڕۆشنبیری و ئەدەبیاتی ڕۆژهەڵات بە گشتی و ڕۆشنبیری و ئەدەبیاتی کـوردی بە تایبـەتی، هەمـان سەرهەڵدان و گـەشـەسـەندن بوونی نییـه. بێ گـومان نمایش و دیمەن لە ناو کولتـووری گـشـتـی مـیللەتانی ڕۆژهەڵات بە گـشـتـی هەبووە، بە تایبـەتی لە سەردەمی کۆن، ئەو نمایشانە لە ناو کورددا بریتی بوون لە: میر میرانێ، نمایشەکانی تازیە، دیمەن و نمایشە مـیللییـەکانی شەوانی زستـان، بە تایبـەتی لە دیوەخانەکـانی میـر و بەگە کـوردەکـان... تاد. شـانۆ بە شـێـوازە ڕۆژئاواییـەکـەی لە ناو کـورد و (تەواوی ڕۆژهەڵات) لەگـەڵ ناسـیـۆنالیـزم و سـەرهەڵدانە ئیـدیۆلۆژییـەکـان لە سـەرەتای سـەدەی بیسـتـەم بە دەردەکـەوێ، بەڵام لە کـۆتاییـەکـانی "سـەردەمی نوێبـوونەوە"، واتە لە دوای سـاڵانی شـەسـتـەکـان لە کوردستان شانۆ دەکەوێتە ناو جۆرێک لە گەشەسەندن و دینامـیـزم. ئەم هەڵکەوتەش زیاتر لە ڕێگای وەرگێـڕانی هەندێ تێکستی شانۆی جیـهانییـەوە گەشـەی کردووە، وێڕای هەندێ تێکسـتی شـانۆیی سـادەی کـوردی کـە هەرگیـز نەیانتـوانیـوە گـوڕ و تینێکی تر بدەنە ئەم بوارە هونەرییە نوێیە.

ئەم دینامیـزم و گەشەسەندنەی "سەردەمی نوێ"یە هیچ کـاتێک لە ناو کـورد نەبووەتە دیاردەیەکی کـولتـووری و ڕۆشنبـیـری بەردەوام، سـەرەنجـام بتـوانێ ببـێـتـە هۆی سـەرهەڵدان و گـەشـەپێـدانی تر لە ئایندە، هەمـوو هۆکـارەکـەش دەگـەڕێتـەوە بۆ کـێـشـەی کـولتـووری و تایبـەتمەندی کـولتـووری، ئێـسـتـاش لە ڕۆژهەڵات شـانۆ نەبۆتە دیاردەیەکی ڕۆشنبـیـری مـیللی بتـوانێ کـاریگەری خـۆی بگەیەنێـتـە کـۆمـەڵانی خـەڵکی زۆر. نەبوونی تێکسـتی شانۆگەریش بۆ هەمان تایبەتمەندی کـولتـووری دەگەڕێتەوە. لێرەوە جیاوازی و تایبەتمەندی شارستانی بە پلەی یەکەم ڕۆڵی سەرەکی لە لاوازی هونەری شانۆگەری وەک نمایش و وەک تێکست هەیە، ئەم ڕوانینە هەر تەنیا شـانۆگـەری ناگـرێتـەوە، دەتوانین بڵـێین هەمـان شت بۆ سینەما و دراماى تەلەڤزیۆنیش ڕاستە.